

вариства в Києві. 1909. Кн. 3. С. 13-14.

⁴⁶ Мельник Л.Г. Вказ. праця. С.325-330.

⁴⁷ Ульяновський В. Вказ. праця. С. 63.

⁴⁸ Мельник Л. В. Антонович про проблему державності в українській історії (в інтерпретації істориків ХХ ст.) // Академія пам'яті професора Володимира Антоновича. (м. Київ. 16-18 березня 1993 р.) Доповіді і матеріали. К., 1994. С. 20.

⁴⁹ Томашівський С. Вказ. праця. С. 60.

⁵⁰ Грушевський М. Володимир Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності. // Записки Українського наукового товариства в Києві. 1909. Кн. 3. С. 9.

⁵¹ Грушевський М. З соціально-національних концепцій В. Антоновича. // Укр. історик. 1984. №1/4 С.206.

Ігор Верба

ОЛЕКСАНДР ОГЛОБЛИН ЯК ІСТОРІОГРАФ (1920-1930-ті рр.)

Історіографічні питання все життя були в центрі наукових зацікавлень відомого українського історика О.П.Оглоблина (1899-1992). Вони його вабили ще у далеких 1920-х роках, з часів перших років викладання у Вищому інституті народної освіти ім. М.П.Драгоманова. Спочатку, природно, це були окремі синтетичні курси і спецкурси, які в стінах колишнього університету прочитав дослідник. Згодом він перейшов на студіювання осібних дуже важливих тем з історії України та окремих історіографічних творів. З часом ці ізольовані зацікавлення переросли у стійкий науковий інтерес і вчений тяжів до показу історіографії як процесу національно-історичної думки, втіленої в історичній науці¹. Напрацьована за доби культу особи частина його доробку в ділянці історіографії залишилася у рукописах, але разом з оприлюдненими студіями вона розкриває історіографічні погляди О.П.Оглоблина. Його важливою працею в цій царині є створені на зламі 1929/30 ро-

ку "Історіографічні уваги". Вони є конспективною частиною оглоблінських лекцій з курсу "Історії України", котрі охопили еволюцію наукової думки, боротьбу різних її напрямків за період від літописання Київської і Галицько-Волинської держави (XI-XIII ст.) до функціонування УСРР (кінець 20-х рр. ХХ ст.). Докладно він зупинився на методологічних питаннях історіографії, зосередив свою увагу на аналізі різних схем історичного процесу, зокрема звичайній схемі "руської історії, її змісті, корінні та історії", на "звичайній схемі "польської історії" і на її критиці з боку польської та української наукової історіографії. Окремі сторінки своїх історіографічних зауваг вчений присвятив критиці "звичайної схеми" з боку українських істориків, зокрема М.С.Грушевського, зазначивши, що "... критичні зауваження Грушевського щодо звичайної схеми "руської" історії в основі приймає й марксистська школа в українській історіографії, звичайно, застерігаючи цілком іншу соціологічну концепцію"². Аналізуючи широту відображення проблеми, глибину проникнення в неї різних дослідників, науковець наголошував, що довгий час російська та польська історіографія заперечували існування українського народу, а, отже, і можливість історичного розвитку України і, як наслідок, цілковито ігнорували схему українського історичного процесу. Більше того, громадська й наукова думка як російська, так і польська, обґрунтовуючи офіційний погляд, дивилася на неї як на певний додаток до своєї історії, насильно вмонтовуючи в органічну частину історіографічного процесу Росії та Польщі. Ось чому історія Київської держави, доба козацьких спадків і національно-визвольних змагань ХVII ст. остаточно були розчинені в російській історії. Історія ж Польщі цілком поглинула в собі історію українських земель у складі Великого князівства Литовського (до 1569 р.) і королівства Польського (після 1569 р.). Отже, на думку Олександра Петровича, перед українською історіографією постало важливе завдання "легалізувати це скасування українського історичного процесу"³. Професор, як і його попередники, знайшов його вже в одному з найперших історичних українських творів - "Повісті временних літ". Вже вона, може й тенденційно, виокремила плем'я полян з

“Руської” землі. Далі, за дослідником, в українській історіографії настигла криза за польсько-литовських часів, яка закінчилася відродженням української історичної традиції в першій половині ХУІІ ст. Тут провід взяло вже вище православне духовництво, котре в закладній борні в частині церковно-релігійних праць відновило ідею руської народності й державності, а, отже, і стару схему українського історичного процесу. За часів Гетьманщини, ця ідея стала суто державницька. Аспектно пояснюючи цю засаду, науковець констатував, що вона стала важливим знаряддям тогочасної української політики, особливо там, де “...у боротьбі за українську автономію проти колоніальної політики московської, українська козацька старшина вдавалася до історичних спогадів і схем, надто ж тоді, коли треба було зманифестувати “історичні права” України перед Західною Європою”⁴.

Аналізуючи Конституцію Пилипа Орлика і її значення, дослідник резюмував її величезне значення по перетворенню української історіографічної схеми на прапар українського автономізму у критичний момент козацької державності.

Кидаючи свій погляд на схему українського історичного процесу в українській науковій історіографії ХІХ-ХХ ст., Олександр Петрович вичленив в ній ряд ключових аспектів, які слід освітити. Це вікопомний твір “Історія Русів”, праці Д.М.Бантиша-Каменського та М.А.Маркевича, монографічно-археографічні студії М.І.Костомарова, П.О.Куліша, О.М.Лазаревського та В.Б.Антоновича. Природно, торкнувся він і схеми української історії М.С.Грушевського. Знайшлося в нього місце й для державницької та марксистської школи в українській історіографії. Досліджуючи ідеологічну спадщину Гетьманщини, яка потрапила в руки лівобережної шляхти, суспільствознавець підкреслив її антиросійську спрямованість, а в “Історії Русів” помітив ідеологію українського автономізму. Ця теорія логічно пов’язана між собою фактами, і на думку вченого є результатом колоніальної політики царизму на Україні. Цікаво, що аналізуючи “Історію Русів”, він прийшов до судження про її створення у 1815-1828 роках⁵.

Чимало сторінок історіографічних зауважень науковець присвятив своєму шанованому землякові О.М.Лазаревському, підкресливши у його науковій методи соціально-економічні аспекти⁶.

Для наукової діяльності сучасника О.М.Лазаревського В.Б.Антоновича, за фахівцем, характерна археографічно-етнографічна база його дослідів, але прислужившись цим національній історії, Володимир Боніфатійович схеми українського історичного процесу все ж не дав⁷.

У 1998 р. в літературі промайнула думка про збережений ще один конспект лекцій з української історіографії професора за 1940-1941 рр., який знаходиться на схованці у культуролога С.І.Білоконя⁸. Це чималенька за обсягом праця, яка охоплює історіографічний період від “Історії Русів” до комунізованої української історіографії (М.І.Яворський, М.Є.Слабченко). В ньому Олександр Петрович прагнув уникати висловлювати свою думку про схему українського історичного процесу, натомість збагатив матеріал про багатьох національних дослідників. “Історію Русів” він піддав значному джерелознавчому аналізу і вважав її слабким історіографічним твором, створеним із легенд, гіпотез і неперевіраних історичних фактів, тоді як високо оцінював літературно, зазначав, що вона барвисто відбивала настрої епохи: “Це була по суті перша книга з історії України, написана талановито, з патріотичним піднесенням, художньо. Не зважаючи на історичні перекручення та помилки, вона зробила великий вплив на письменників першої половини ХІХ століття...”⁹. (В іншому місці він нотував: “Це є блискучий публіцистичний твір, навіть в деяких місцях памфлет гострий, яскравий, рішучий”¹⁰.)

Нашкіцував він і українську дворянську історіографію першої половини ХІХ століття, докладно проаналізував праці Д.М.Бантиш-Каменського, вважаючи їх за першу вдалу спробу виведення історіографії на науковий шлях. Цікаво відзначити таке. Всупереч багатьом науковцям, О.П.Оглоблин схилився до судження про Д.М.Бантиш-Каменського як українського, а не російського історика, вважаючи, що документалізм “Истории Малой России” мав великий і значний вплив на дальшу національну історіо-

рафічну традицію¹¹.

Сучасні вчені торують дорогу в бантишознавство в основному оглоблінськими шляхами. Острозька дослідниця А.Є.Атаманенко підкреслює, що в працях Д.М.Бантис-Каменського виражено ідеї частини українського дворянства зламу XVIII-XIX століть, де поєднані монархізм і з прагненням надання широких автономних прав нащадкам родовитої української старшини¹², а харківський професор В.В.Кравченко обґрунтував думку про сполучення в науковій творчості історика загальноросійського патріотизму з українськими симпатіями¹³.

Аналізуючи науковий доробок М.А.Маркевича, О.П.Оглоблін зазначав, що вчений творив в епоху після розгрому декабризму, тому на його доробку яскраво відбилася репресивна політика царського уряду, але на відміну від своїх попередників, М.А.Маркевич щедро використав і спопуляризував "Історію Русів". Проте піднятися до вершин Д.М.Бантис-Каменського йому не судилося, бо маркевичева "История Малороссии" була вже певним історіографічним анахронізмом¹⁴.

Взагалі на цьому оглоблінському лекційному курсі рясно позначився загальний офіційний осуд всього національного історіографічного процесу, проте вчений насичав його призабутими дослідниками і маловідомими творами, заповнивши, таким чином, певну прогалину в українській історичній науці. Справді, мало де можна здібати інформацію про історіографічні зацікавлення малоросійського генерал-губернатора князя М.Г.Репніна, історика Києва М.Ф.Берлінського, чернігівського генерального маршалка О.М.Марковича, полтавчанина О.М.Марто-са. Певно, через дослідження їх біографій і праць він проторував дорогу до нових наукових відкриттів, творив призабутий, а інколи і незнаний історіографічний світ.

Такими ж стежками йшов Олександр Петрович і надалі. В одній із грудневих лекцій 1940 р. він докладно зупинився на історичних поглядах Т.Г.Шевченка, дослідив творчість М.О.Максимовича, а для документально насичених 40-50-х років XIX століття вважав за доцільніше ввести спеціальний термін "археографічний напрям" в

українській історіографії¹⁵. Отже, не дивно, що головною фігурою оглоблінського студіювання став О.М.Бодянський. Професор підкреслив його непроминальний внесок у видання видатних національних творів, що було, безперечно, відомо і раніше, сфокусував увагу слухачів на маловідомій фольклорній та літературній праці О.М.Бодянського.

Чимало місця суспільствознавець приділив подвижницькій археографічній діяльності М.Д.Іванишева, наголосивши на його піонерстві у студіюванні української минувшини на принципах історично-юридичної науки¹⁶.

Прямуючи за марксистською схемою історичного процесу на Україні, гуманітарій вичленив 60-90 роки XIX століття як другий етап в розвитку історіографії, охарактеризувавши його як буржуазний. Головною фігурою тут він вивів М.І.Костомарова, але вважав, що він не створив суцільного проекту українського історичного процесу. Проте не все виглядало так драматично у М.І.Костомарова, бо він дав головне: ідеологічні засади макету, оперті на його народовольські ідеї, вже згори приєднавшись до когорти прихильників теорії бездержавності нації¹⁷. В зв'язку з цим, відповідаючи на закиди особливо прискіпливих дослідників, що буцімто Микола Іванович повів українську історіографію назад, О.П.Оглоблін розважливо зауважив: "Справа в тому, що Костомарова треба оцінювати в умовах його епохи. Його погляди, його праці, його науково-історичні висновки являються дитиною тої епохи, коли він жив, коли він діяв. І всяка оцінка з погляду сучасності, з погляду іншого часу була б взагалі спробою вимагати від Костомарова того, чого він не міг дати, було б спробою не історичною"¹⁸.

В сучасній історіографії ця думка залишилася майже непохитною¹⁹, хоча, як зазначається, у Миколи Івановича де-інде проступаються державотворчі ідеї²⁰.

Далі науковець застерігав, що у сучасника М.І.Костомарова П.О.Куліша є чимало спільного і відмінного з ним, але разом з тим він не вважав П.О.Куліша народовцем, а зазначав у нього чимало державотворчих елементів²¹.

Як і в попередньому історіографічному курсі, суспільс-

твознавець належної уваги приділив О.М.Лазаревському, вважаючи, що його земляк безжально розвіяв дворянські легенди буцімто про те, що "... лівобережне українське панство відстоювало якісь високі ідеали і цим було заклопотане, він (Лазаревський – І.В.) довів, що основним стимулом розвитку панівного феодально-кріпосницького класу на лівобережній Україні була жадоба якомога більше нажитися, збільшити свої маєтки шляхом нещадної експлуатації підданих селян шляхом їх закріпачення"²². Щиро кажучи, Олександр Петрович і сам мало вірив в те, що писав, і на еміграції переглянув свою точку зору²³.

Фігуру славетного В.Б.Антоновича він подав через призму київської документальної школи, вказав на його основні історичні ідеї і визначив його місце в українській історіографії. Відкинувши аналіз антоновичевської соціально-економічної історії України, яку він зробив у курсі 1929/30 рр., гуманітарій сфокусував увагу слухачів на загальному розумінні В.Б.Антоновичем українського історичного процесу. Як бачимо, тут вже відбулася певна еволюція історичного світогляду О.П.Оглоблина. Він вважав, що схему історичного процесу України Володимир Боніфатійович все ж дав, але з позицій ідеалістичної філософії: "В основі історичного процесу, на думку Антоновича, лежать певні такі іманентні начала, стихійні сили, які кожний народ в своїй історії, в своєму політичному розвитку втілює в тих чи інших подіях, в тих чи інших інститутах суспільного життя. Оці самі начала, ці стихії, на думку Антоновича, це є те, що при всіх обставинах історичного розвитку, не зважаючи на вплив різних інших сторін, іноді зовнішніх чинників, все ж таки залишається, не порушеними, але все ж таки залишаючися назавжди"²⁴.

Тематично розпорошеними вважають історичні дослідження В.Б.Антоновича і його сучасні біографи В.Ульяновський та В.Короткий, які, однак, схильні трактувати ці роздрібнення як своєрідну авторську концепцію українського історичного процесу, зцементовану у Володимира Боніфатійовича общинною ідеєю²⁵.

Чи не найбільше уваги О.П.Оглоблин присвятив аналізу наукової спадщини М.С.Грушевського. Звичайно, на погля-

дах історика відобразився загальний офіційний, хоч тоді ще стриманий, осуд Михайла Сергійовича. Проте М.С.Грушевського він вважав найвидатнішим дослідником в цілій українській дореволюційній історіографії. Зманифестував Олександр Петрович і народницьке кредо М.С.Грушевського, визначивши його як теорію безкласовості нації²⁶.

Що ж до державницької школи, то історик наголошував, що завдяки зусиллям В.К.Липинського постала теорія "станової трудової монархії", а головну заслугу вбачав у відмові від народницьких ідеалів. Однак, врешті-решт, вчений освітлював працю дослідників-державників повністю з точки зору урядових огульно-критиканських позицій.

Звісно, куди більше симпатії викликала у нього марксистська школа, яка, як він переконував, творила марксистський синтез українського історичного процесу. Основною ж її заслугою він вважав заповнення і доповнення попередніх схем новим матеріалом в ділянці економічній та соціальній, а праці істориків-марксистів, згрупованих з С.А.Подолінським, Д.І.Багалієм, М.І.Яворським, М.Є.Слабченком і О.П.Оглоблиним, вважав надзвичайно корисними²⁷. Підкреслюючи цей аспект, суспільствознавець усвідомлював, що ця школа ще дуже і дуже молода, більше поставила проблем, ніж їх розв'язала, однак вона накопичувала матеріал для утворення непохитних підвалин "майбутньої марксо-ленінської схеми українського історичного процесу"²⁸.

Надзвичайно цінні зауваження дав професор в дослідженні літопису Самовидця. В своїй ґрунтовній статті "До питання про автора літопису Самовидця"²⁹ він розглянув значну частину історіографії з цього аспекту, притягнув історичний і філологічний матеріал, перевірів наявність історичних фактів цього джерела. Застосувавши принцип історичного аналізу, він прийшов до переконання про походження загадкового автора з лівобережного шляхетства, з кіл гетьмана Сомка. Це була фігура відома і добре поінформована про предмет своїх зацікавлень. Відкинувши заперечення маститого О.І.Левицького, буцімто, про неможливість визначення аноніма Самовидця, Олександр Петрович, ґрунтовно опрацювавши працю славнозвісного В.Л.Модзалевського, присвячену Роману Ракушці-Романовського, прийшов до переконання, що можливим автором літопису Само-

видця був таки Роман Ракушка-Романовський, "один із видатних діячів Руїни, що потім довго кінчав своє бурхливе й різнобарвне життя під рясою стародубського священика"³⁰.

Паралельно з О.П.Оглоблиним і незалежно від нього до аналогічного висновку прийшли чудові дослідники В.О.Романовський³¹ та М.Н.Петровський³². Історіографічна вага цього висновку надзвичайно значна. Хоч історичною літературою на авторство Самовидця подавалися й інші солідні кандидатури, проте, як нотував фахівець, "... думка про Романа Ракушку, як автора Літопису Самовидця, була прийнята більшістю українських істориків, зокрема Михайлом Грушевським, і тепер вона загально визнана в українській історіографії"³³. Ці правдиві слова потребують деякого уточнення. Справді, вчений проробив колосальну роботу в майстерному нашкіцуванні самовидчеського автора, однак, без сумніву, його праця була прискорена появою в часопису "Україна" у 1925 р. – за рік до оглоблинських роздумів – інформації про дослідника П.Я.Сердюкова, котрий ще у 1840-х роках вказав на Ракушку як єдиного автора Самовидця³⁴.

Втім, фігура П.Я.Сердюкова як дослідувача літопису Самовидця і його гіпотеза про авторство Романа Ракушки-Романовського, була, між іншим, відома й раніше³⁵. Проте, як справедливо стверджувалося в одній з інформативно-критичній рецензій, П.Я.Сердюкову так і не вдалося впродовж 10 років переконливо довести свої думки³⁶.

Особняком в оглоблинському історіографічному доробку стоїть стаття "Буржуазна історична школа Довнар-Запольського (До генези блоку російського великодержавництва й місцевого націоналізму в українській історіографії)", яка побачила денне світло у 1934 році в "Записках Історично-Археографічного інституту"³⁷. Сама назва роботи яскраво ілюструвала мету і завдання автора. Опрацювання подібної теми було складним вибором для вченого і, без сумніву, його капітуляцією перед тоталітарною державою.

В невеличкій замітці до статті, яка слугує своєрідним вступом, Олександр Петрович одразу застеріг, що в своїй попередній науково-дослідній праці він будував буцімто "буржуазно-націоналістичну концепцію українського істо-

ричного процесу" і просив читачів розглядати його працю як своєрідний акт методологічного переозброєння автора³⁸. Далі він визначив свою головну мету – проаналізувати в загальних рисах наукову діяльність не стільки М.В.Довнар-Запольського, скільки подивитись критичним оком на "відповідну буржуазно-націоналістичну школу в українській історіографії", яка "майже не зазнала марксо-ленінської критики"³⁹.

Далі дослідник спинився на основних віхах українсько-білоруської біографії Митрофана Вікторовича, висвітлив його шлях як історика і наголосив, що в його життєпису конче треба позбутися трьох легенд. Перша – це міф про "вороже ставлення" М.В.Довнар-Запольського до "українського питання". Її вчений з'ясовує на цитуванні основних праць Митрофана Вікторовича і в еволюції його стосунків з відомими українськими діячами, як от В.Б.Антоновичем, М.С.Грушевським та іншими. Далі він переходить до висвітлення "легенди" про "марксизм" М.В.Довнар-Запольського і фіксує, що в своїх історично-економічних працях його вчитель волів скоріше "маскуватись під "марксиста, звичайно, в розумінні вульгарного економічного матеріалізму"⁴⁰. Насамкінець, О.П.Оглоблин торкнувся питання про "політичний радикалізм" свого попередника.

Висвітлюючи його титанічну організаторську діяльність по фундуванню у Києві Вищих жіночих курсів, Комерційного інституту, Південно-західного відділу російської експертної палати, він показує М.В.Довнар-Запольського як підприємця-ділка, що хотів на цьому нажитися. Чимало сторінок історіограф відводить і білоруській справі дослідника, позначає його дієве керування Білоруською торговельною палатою і співпрацю з часописами "Белорусское дело" та "Белорусское эхо", однак підкреслює її класово-ворожий характер справі пролетаріату⁴¹.

Значне емоційне навантаження несе розділ, присвячений самій школі. О.П.Оглоблин вичленив основні складники цього аспекту як спільності методології, організаційні структури та технічні моменти. Тут його думка досягає логічної продуманості й чіткої схеми. Підкреслюючи аспекти діяльності учнів М.В.Довнар-Запольського, в майбутньому відомих дослідників, таких як П.П.Смірнова, В.О.Романов-

ського, Б.Г.Курца, Н.Д.Полонської-Василенко, В.І.Пічети та інших, він зазначає, що всім їм притаманна, мовляв, ідеалізація феодалізму, войовничий націоналізм та орієнтація на капіталістичний Захід, ярлики, які в той час спрацьовували бездоганно. Разом з тим за цією облудною критикою пробиваються струмені справжньої, часом по-новаторському оригінальні ідеї. Так, маскуючися за політичним дьогтем, історик зазначає широкий спектр школи М.В.Довнар-Запольського, в якій досліджувалися питання історії Росії, Білорусі, України, вивчалася джерелознавство, етнографія, філософія, соціологія тощо⁴².

Великою заслугою вбачає Олександр Петрович розробку школою монографічний студій на підставі київських і московських архівних матеріалів. Хоча вчений навіть багатьом дослідникам-довнарзапольцям тавро "українського буржуазного націоналізму", за його ілюзорним докором вміло прихована симпатія і душевна теплота до колег. Мабуть, в жодній з праць О.П.Оглоблина так не відчувається роздвоєність його натури, як у цій. Картаючи школу М.В.Довнар-Запольського як буржуазно-націоналістичну, що йде від нацдемізму до націонал-фашизму, з широким блокуванням російського великодержавництва й місцевого націоналізму і закликаючи до рішучої боротьби з нею⁴³, він одночасно замилюється фігурою свого вчителя, сердечно називає його відомими істориком, довголітнім керманічем київської університетської кафедри. Відчувається, що симпатії українця на боці Митрофана Вікторовича та його співників. Взагалі, слід наголосити, що професор для висловлення свого пієтету застосував дуже цікавий, хоча й лицемірний, прийом – критику через порівняльну критику з іншими дослідниками. Так, торкаючися, мовляв, ідеалізації селянства в набутку М.В.Довнар-Запольського, його виученик зазначає, що це притаманно було і для всієї дореволюційної української та білоруської історіографії, окрім хіба що праць чудового дослідника О.М.Лазаревського, у якого малюнки визиску і зубожіння трударів досягли доволі драгливих форм. За цей ревізійнізм Олександра Матвійовича як "шляхтоборця" засудила майже вся генерація істориків 60-80-х рр. ХІХ ст.⁴⁴. Спів-

ставляючи праці О.М.Лазаревського і М.В.Довнар-Запольського, О.П.Оглоблин робить слушний висновок, що крайнощі тільки псують справи.

Звичайно, класово догматизуючи окремі історичні події, що пов'язано було, без сумніву, із змаганням за довіру з боку влади, Олександр Петрович пошановує київський Нарбутівський гурток у 1918-1920 рр., вславлює його діячів епітетами на кшталт "люди рафінованої культури й неабиякого мистецького хисту", а аналізуючи чудову працю свого колеги, знаного архівіста В.О.Романовського "Хто був "Самовидець?", критикує її тільки позитивними рецензіями⁴⁵.

Ще на одному моменті статті слід зупинитися окремо. Певно, подібні рефлексії суспільствознавця сприймалися громадськістю як публічне ідеологічне сексотство і розцінювалися як своєрідна довідка для ДПУ УСРР. Він це добре розумів, тому згадував у праці і давав політичну та наукову характеристику переважно історикам-вигнанцям. Так чи не так, але П.П.Смірнов і В.І.Пічета були далеко поза межами України, ще далі – в еміграції – перебував Д.І.Дорошенко. На поселенні знаходився О.Ю.Гермайзе, відстороненою від справ у ВУАН почувалася Н.Д.Полонська-Василенко. Ясна річ, все це жодною мірою не виправдовує дослідника, бо тоді під прицілом каральних органів знаходилася вся лояльна та нелояльна українська і не тільки українська інтелігенція, як під "ковпаком" знаходився і сам О.П.Оглоблин.

Це вимушене каяття вченого його вчитель М.В.Довнар-Запольський, тоді московський житель, сприйняв відверто болісно, що, за деякими даними, прискорило його смерть. 14 жовтня 1934 року дочка Митрофана Вікторовича – Ірина, вістуючи про його відхід в інший світ Н.Д.Полонській-Василенко у Київ, згадала і пасквільну доповідь О.П.Оглоблина, присвячену батькові, зазначаючи: "...но не хочется думать, что это взволновало его так, что ускорило остановку сердца"⁴⁶. Звісно, класовість у важкі часи містифікувалася і знелюднювала свідомість. Поза сумнівом, Олександр Петрович в душі переживав все це, і коли настали більш сприятливі обставини у 1944 році в окупованому німцями Львові біля храму св. Юра покаявся за свою слабину, що звів наклеп на свого вчителя і його школу: "... чи мене заката-

ють у застінках НКВД? Адже тоді не буде кому навіть те, що ще можна, зберегти... і зокрема свідчити про цей чортівський примус! Адже на моє місце зразу знайшлися б інші зацьковані, що зробили б цю юдину роботу... І що з того, що моя совість була б "чиста", коли б мене замучили? Чи не краще залишитися живим свідком?... Я довго не міг узятися за перо і написати цю брехливу статтю, якої від мене вимагали й яка не мала нічого спільного з наукою, хоч і мала появитися у "Записках історичного інституту ВУАН"⁴⁷. Певно, ця праця у своїй ідеологічній частині померла разом з режимом, однак написана талановито, із знанням справи, вона ще довго буде притягати сили науковців як промовистий документ епохи.

Історіографічні праці О.П.Оглоблина 1920-1930-х рр. мають певне наукове значення. За ними можна простежити складний розвиток історичної науки в Україні за часів більшовицького режиму, а на прикладі Олександра Петровича ілюструвати життя вченого в умовах наукової несвободи.

¹ Оглоблин О. Мій творчий шлях українського історика // Збірник на пошану професора д-ра Олександра Оглоблина. УВАН у США. Нью-Йорк, 1977. С.39.

² Історія України (конспект за лекціями проф. О.П.Оглоблина) // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВО України). Ф.3561. Оп.1. Спр.292. Арк.74.

³ Там само. Арк.63.

⁴ Там само. Арк.82.

⁵ Там само. Арк.86.

⁶ Там само. Арк.98.

⁷ Там само. Арк.100.

⁸ Див.: Білокінь С.І. Архівіст Володимир Міяковський // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917-1921 рр.): 36. наук. праць. К., 1998. С.219.

⁹ Оглоблин О.П. Конспект лекцій з української історіографії // 3 власного архіву С.І.Білоконя. С.12.

¹⁰ Лекція від 23 листопада 1940 р. // Там само. С.1.

¹¹ Лекція від 30 листопада 1940 р. // Там само. С.13.

¹² Атаманенко А.С. Д.М.Бантиш-Каменський – історик України: Автореф. ... канд. іст. наук. К., 1998. С.14.

¹³ Кравченко В.В. Нариси з української історіографії епохи національного відродження (друга половина XVIII – середина XIX ст.). Харків, 1996. С.237.

¹⁴ Лекція від 30 листопада 1940 р. // 3 власного архіву С.І.Білоконя. С.22.

¹⁵ Лекція від 16 грудня 1940 р. // Там само. С.1.

¹⁶ Там само. С.12.

¹⁷ Лекція від 5 березня 1941 р. // Там само. С.4-5.

¹⁸ Там само. С.17, 18.

¹⁹ Див.: напр. Пінчук Ю.А. Микола Іванович Костомаров. 1817-1885. К., 1992. С.129-155.

²⁰ Пінчук Ю.А.. Народницький і державницький напрями української історіографії: спільне і відмінне // Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи. Харків, 1995. С.163.

²¹ Лекція від 12 березня 1941 р. // 3 власного архіву С.І.Білоконя. С.20.

²² Лекція від 16 квітня 1941 р. // Там само. С.193.

²³ Оглоблин О. Люди Старої України. Мюнхен, 1959. 328 с.

²⁴ Лекція від 7 травня 1941 р. // 3 власного архіву С.І.Білоконя. С.5.

²⁵ Ульяновський В., Короткий В. Володимир Антонович: Образ на тлі епохи. К., 1997. С.93-94.

²⁶ Лекція від 7 травня 1941 р. (3 власного архіву С.І.Білоконя. С.47).

²⁷ Там само. С.120-125.

²⁸ Там само. С.125.

²⁹ Оглоблин О. До питання про автора літопису Самовидця // ЗІФВ ВУАН. Кн.VII-VIII. К., 1926. С.181-196.

³⁰ Там само. С.192.

³¹ Романовський В. Хто був Самовидець // Україна. 1925. Кн.5. С.60-73.

³² Петровський М. До питання про певність відомостей літопису Самовидця й про автора літопису (Романа Ракушку-Романовського) // Записки Ніжинського ІНО. 1926. Кн.6. С.1-80.

³³ Оглоблин О. Мій творчий шлях українського історика... С.40.

³⁴ Україна. 1925. Кн.6. С.191.

³⁵ Оглоблін О. До питання про автора "Истории Русов" // Україна. Париж. 1949. Ч.2. С.71.

³⁶ Єршов А. [Рец. на:] Романовський Віктор. Хто був "Самовидець" // Україна. 1925. Кн.5. С.60-73; Петровський Микола. До питання про певність відомостей Літопису Самовидця й про автора літопису (Романа Ракушку-Романовського) // Записки Ніжинського ІНО. 1926. Кн.6. С.1-80; Оглоблін Олександр. До питання про автора Літопису Самовидця // ЗІФВ ВУАН. Кн.VII-VIII. 1926. С.181-196; Андрусяк Микола. До питання про авторство Літопису Самовидця // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Львів, 1928. Т.CXLIX. С.189-194 // Україна. 1929. Кн.38. С.145.

³⁷ Оглоблін О. Буржуазна історична школа Довнар-Запольського (До генези блоку російського великодержавництва й місцевого націоналізму в українській історіографії) // Записки Історично-Археографічного інституту. К., 1934. № 1. С.157-225.

³⁸ Там само. С.158.

³⁹ Там само. С.161.

⁴⁰ Там само. С.177.

⁴¹ Там само. С.178-184.

⁴² Там само. С.203.

⁴³ Там само. С.225.

⁴⁴ Там само. С.191-193.

⁴⁵ Там само. С.219.

⁴⁶ Верба І. Ученики М.В.Довнар-Запольського по Київському університету св. Володимира и их дальнейшая судьба // Полессе. Гомель. 1997. № 3. С.132.

⁴⁷ Вітошинська О. Непереможний лев. Повість-хроніка. Лондон, Париж, 1991. С.119.

ПРОБЛЕМА ІСТОРІОГРАФІЯ